

Tadeusz Zembrzuski

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0001-8239-6827

www.zembrzuski.eu

Przyczyny nieważności postępowania jako podstawa skargi kasacyjnej

Słowa kluczowe: Sąd Najwyższy, środki zaskarżenia, skarga kasacyjna, uchylenie orzeczenia, podstawy kasacyjne, przyczyny nieważności postępowania, przyczyny nieważności odrzuceniowej, przyczyny nieważności zniesieniowej

Streszczenie. Podstawą skargi kasacyjnej w postępowaniu cywilnym może być naruszenie przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Szczególny charakter przyczyn nieważności postępowania oznacza, że naruszenie postępowania ma *a priori* istotny wpływ na wynik postępowania w sprawie. Stwierdzenie przyczyny nieważności nie jest tożsame ze stwierdzeniem nieważności postępowania. Stwierdzenie nieważności jest kwalifikacją procesową, tj. wnioskiem z oceny, przy czym podstawą kwalifikacji jest podstawa nieważności, skutkiem kwalifikacji jest uchylenie, czyli wyłączenie dopuszczalności orzekania w sposób bezwzględny w postaci odrzucenia pozwu albo w sposób względny w postaci zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym, biorąc pod uwagę przyczyny nieważności występujące w postępowaniu apelacyjnym, stwierdza nieważność tego postępowania. Dostrzeżenie przyczyn nieważności występujących w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, lecz wówczas niedostrzeżonych, umożliwia natomiast jednoetapowe (przyczyny nieważności odrzuceniowej) albo dwuetapowe (przyczyny nieważności zniesieniowej) badanie przyczyn i stwierdzanie nieważności postępowania.

Reasons for Rendering Proceedings Invalid as Grounds for a Cassation Complaint

Key words: Supreme Court, measures of appeal, annulment of a ruling, grounds for cassation, reasons for rendering proceedings invalid, grounds for invalidity resulting in annulment, grounds for invalidity resulting in abolition

Summary. In proceedings under civil law, grounds for a cassation complaint may include a breach of procedural provisions, should such infringement have considerable impact on the outcome of the case. The specific nature of grounds for invalidity means that the breach of procedure bears significant effect on the outcome of the case *a priori*. Finding grounds for invalidity is not tantamount to finding to the effect of invalidity of proceedings. The declaration of invalidity is a procedural qualification, i.e. an inference based on appraisal, whereby grounds for invalidity are recognised as the basis for qualification; qualification may result in annulment, i.e. unconditional exclusion of the option to adjudicate by rejecting the claim, or conditional exclusion by discontinuing proceedings to the extent they had been affected by invalidity and referring the case for re-examination.

During cassation proceedings and taking grounds for invalidity identified in appeal proceedings into account, the Supreme Court renders such proceedings invalid. Conversely, identifying reasons for

rendering proceedings invalid found in first-instance proceedings yet unnoticed at the time, affords the possibility of single-stage (grounds for invalidity resulting in annulment) or double-stage (grounds for invalidity resulting in abolition) examination, and – consequently – rendering proceedings invalid.

1. Wprowadzenie

Wyróżnia się dwa systemy zaskarżania orzeczeń – system pełny oraz system ograniczony¹. Pierwszy z nich charakteryzuje powinność złożenia oświadczenia, że strona zaskarża określone orzeczenie sądu, lecz nie wymaga się od skarżącego wskazania i określenia rodzaju ani typu zarzucanych uchybień. W systemie ograniczonym na skarżącym spoczywa powinność wymienienia przyczyn, dla których wnoszony jest środek prawny². Kognicja Sądu Najwyższego w postępowaniu kasacyjnym jest ograniczona do kontroli legalności prawomocnego orzeczenia. Nie bada się sprawy po raz trzeci, lecz jedynie ocenia zasadność środka zaskarżenia wniesionego przez skarżącego, co wynika z publicznoprawnego charakteru i celu instytucji, a także roli ustrojowej organu stojącego na szczycie organizacji wymiaru sprawiedliwości³. Podstawa jest istotnym elementem środka prawnego⁴, podstawy skargi kasacyjnej określają stopień zaskarżalności orzeczeń sądu II instancji oraz determinują zakres możliwości ich uchylenia⁵. Skarżący jest zobowiązany wskazać błędy, które w jego ocenie zostały popełnione w trakcie postępowania przed sądem apelacyjnym oraz na etapie orzekania. Podstawy regulują zatem admissję skargi kasacyjnej, wskazują wadliwości zaskarżonego orzeczenia oraz służą wykazaniu, że skarga kasacyjna przyjęta do rozpoznania powinna zostać uwzględniona w wyniku merytorycznej oceny⁶. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarże-

¹ Szerzej zob. W. Siedlecki, *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959, s. 38 i n.; S. Hanausek, *System zaskarżania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1967, t. IX, s. 153 i n.; T. Zembruski, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 316 i n.

² Por. T. Zembruski, *Komentarz do art. 398³*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2021, Legalis, Nb 1.

³ Szerzej zob. W. Sanetra, *O roli Sądu Najwyższego w zapewnianiu zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądowego*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 9, s. 14 i n.; B. Szmulik, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008, s. 297 i n.; J. Gudowski, *Kasacja w świetle projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawoporównawczych)*, „Przegląd Legislacyjny” 1999, nr 4, s. 41 i n.; J. Gudowski, *Sąd Najwyższy. Pozycja ustrojowa, funkcje i zadania (spójrzanie sędziego cywilisty)*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 11-12, s. 7 i n.

⁴ Zob. F. Halpern, *Podstawy kasacji cywilnej (I)*, „Głos Prawa” 1932, nr 4-5, s. 158.

⁵ Zob. S. Hanausek, *System...*, s. 153 i n.; T. Wiśniewski, *Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1996, s. 159 i n.

⁶ Por. T. Ereciński, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Środki zaskarżenia*, Warszawa 2013, t. III, cz. 2, s. 940 i n.; J. Gudowski, *Pogląd na kasację*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 161 i n.

nia i w granicach podstaw, przy czym art. 398¹³ § 1 zd. drugie k.p.c. zastrzega, że w granicach zaskarżenia bierze z urzędu pod rozagę nieważność postępowania.

Podstawy kasacyjne stanowią wymaganie konstrukcyjne skargi kasacyjnej o największym ciężarze gatunkowym, któremu uchybienie determinuje odrzucenie środka zaskarżenia *a limine*. Niedopuszczalność środka zaskarżenia wyprzedza badanie zasadności, niejako „zwalniając” Sąd Najwyższy od powinności oceny wystąpienia ewentualnych uchybień⁷. Skuteczne przytoczenie i uzasadnienie określonych podstaw kasacyjnych⁸ determinuje rodzaj wniosków kasacyjnych oraz rodzaj rozstrzygnięć będących następstwem przeprowadzenia kontroli legalności prawomocnego orzeczenia. W zależności od oceny przedmiotowego elementu Sąd Najwyższy uwzględni skargę kasacyjną, co powoduje uchylenie bądź uchylenie i zmianę zaskarżonego orzeczenia albo oddała skargę jako bezzasadną.

Podstawy kasacyjne mogą być ujmowane w sposób syntetyczny, w sposób ogólny albo przez szczegółowe określenie podstaw polegające na wskazaniu konkretnych przesłanek umożliwiających zaskarżenie⁹. W polskim prawie procesowym dokonano wyboru ogólnego określenia podstaw, uzupełnianego i wyjaśnianego wypowiedziami doktryny i judykatury. Skargę kasacyjną można oprzeć na co najmniej jednej z dwóch abstrakcyjnie i ogólnie sformułowanych podstaw¹⁰, tj. na naruszeniu prawa materialnego przez błędną wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) albo na naruszeniu przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.). Posłużenie się klauzulami generalnymi, w przeciwieństwie do metody analitycznej, nie zawęża zakresu kontroli kasacyjnej, lecz czyni ją stosunkowo szeroką¹¹.

Sformułowanie, że skargę „można oprzeć” na wskazanych przez ustawodawcę dwóch podstawach, nie oznacza możliwości oparcia jej na innych podstawach, lecz wskazuje, że określona kategoria uchybień jest wyłączona spod kontroli kasacyjnej, a przytaczanie własnych pozaustawowych podstaw kasacyjnych jest bezskutecz-

⁷ Por. M. Michalska, *Rozstrzygnięcia sądu kasacyjnego w procesie cywilnym*, Kraków 2004, s. 224 i n.; T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna...*, s. 115 i n.

⁸ Podstawę skargi mogą stanowić wyłącznie przepisy prawa, a obowiązkiem strony wnoszącej skargę jest wyczerpujące wymienienie przepisów, które w jej ocenie zostały naruszone przez sąd II instancji. Zob. postanowienie SN z 2.04.1997 r., II CKN 98/96, OSNC 1997, Nr 10, poz. 144. Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna...*, s. 329 i n. Por. M. Waligórski, *Podstawy kasacyjne procesu cywilnego w świetle różnicy pomiędzy faktem i prawem*, Lwów 1936, s. 11 i n.

⁹ Por. T. Ereciński, *Co zmienić w regulacji skargi kasacyjnej w sprawach cywilnych?*, [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Gregorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 64 i n.

¹⁰ Por. M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 688 i n.; T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna...*, s. 316 i n.

¹¹ Szerzej zob. F. Halpern, *Podstawy...*, s. 158 i n.; K. Piasecki, *Podstawy kasacji według kodeksu postępowania cywilnego w świetle prawnoporównawczym*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 297 i n.

ne¹². Doniosłość podstaw kasacyjnych wynika z ich wiążącego dla sądu charakteru¹³. Z zastrzeżeniem wyjątków, wyznaczają one maksymalny zakres kontroli, poza który Sąd Najwyższy nie może wyjść.

2. Charakterystyka podstaw skargi kasacyjnej

Konstrukcja art. 398³ k.p.c. bazuje na wyodrębnieniu oraz przeciwstawieniu sobie przepisów prawa materialnego przepisom prawa procesowego¹⁴. Ustawa nakazuje kwalifikować błędy popełnione przez sąd II instancji bądź jako naruszenie prawa materialnego, bądź jako uchybienie przepisom postępowania¹⁵. Przyczyna nieważności postępowania stanowi uniwersalną podstawę zaskarżenia orzeczenia; jest samodzielną i wystarczającą podstawą skargi kasacyjnej. Wprawdzie ustawa w art. 398³ § 1 k.p.c. nie wymienia wprost nieważności postępowania jako podstawy kasacyjnej¹⁶, lecz uchybienia tego rodzaju mieszczą się w ramach drugiej (procesowej) podstawy skargi, która odnosi się do niezgodnej z przepisami procesowymi działalności sądu. Tego rodzaju rozwiązanie nie budzi zastrzeżeń, sporadycznie bywa jednak kontestowane w doktrynie¹⁷.

Ustalenie związku przyczynowego między naruszeniem prawa procesowego a rozstrzygnięciem sprawy jest trudniejsze niż w wypadku naruszenia prawa materialnego. Podstawą skargi kasacyjnej może być naruszenie przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy, z czym wiążą się dwa ograniczenia. Po pierwsze, nie może być skutecznym zarzutem skargi kasacyjnej naruszenie przepisów postępowania, które nie wpływa na wynik sprawy¹⁸. Drugim ograniczeniem jest kryterium istotności wpływu uchybienia

¹² Zob. W. Siedlecki, *Podstawy...*, s. 38 i n.; T. Zembruski, *Skarga kasacyjna...*, s. 316 i n.

¹³ Zob. E. Gapska, *Wady orzeczeń sądowych*, Warszawa 2009, s. 190 i n.; T. Ereciński, [w:] *System...*, s. 944.

¹⁴ Zob. W. Siedlecki, *Prawo procesowe cywilne a prawo materialne*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1969, nr 3-4, s. 97 i n.

¹⁵ Ustawowe wyróżnienie dwóch podstaw kasacyjnych nie pokrywa się z konstrukcyjnym pojęciem uchybień na *errores in iudicando* i *errores in procedendo*. Pierwsze z nich mogą stanowić podstawę wymienioną zarówno w § 1 pkt 1, jak również w § 1 pkt 2 w zależności od tego, czy wadliwe rozumowanie sędziego odnosi się do prawa materialnego, czy do prawa procesowego. Drugie natomiast mogą dotyczyć wyłącznie art. 398¹ § 1 pkt 2 k.p.c. Zob. T. Zembruski, *Komentarz do art. 398³*, [w:] *Kodeks...*, Legalis, Nb 28.

¹⁶ W przeciwieństwie do regulacji austriackiej i niemieckiej, z której czerpią polskie rozwiązania procesowe w tym zakresie. Zob. T. Zembruski, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 332 i n.

¹⁷ T. Wiśniewski stwierdza, że „podstawa ta została przez ustawodawcę – co dziwi – wysłowiona jedynie pośrednio, bo [...] w art. 398³ § 1 k.p.c., a nie wprost w art. 398³ § 1 k.p.c., gdzie jest jej właściwe miejsce”. Zob. T. Wiśniewski, *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane)*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 380.

¹⁸ Zob. wyrok SN z 7.11.2008 r., II CSK 289/08, Legalis.

na wynik sprawy¹⁹. Sąd Najwyższy ma co do zasady zapewnioną swobodę oceny charakteru uchybienia²⁰. Szczególny charakter przyczyn nieważności postępowania oznacza, że takie naruszenie ma *a priori* istotny wpływ na wynik postępowania w sprawie. Istotność wpływu ma w tym wypadku charakter niepodważalny ze względu na pogwałcenie przepisów postępowania w stopniu istotnym. Skarżący nie musi powoływać ani wykazywać związku przyczynowego między uchybieniem a wynikiem sprawy²¹.

Podstawy kasacyjne mają zasadniczo charakter względny, ponieważ naruszenie przepisów prawa wywołuje konsekwencje procesowe jedynie wtedy, gdy zostało objęte zarzutem skarżącego²². W wypadku przyczyn nieważności postępowania sąd na każdym etapie postępowania rozpoznawczego, także Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym, musi z urzędu brać pod uwagę wystąpienie tego rodzaju uchybień, bez względu na to, czy zostały one wytknięte przez skarżącego. Co więcej, Sąd Najwyższy może nawet z urzędu przeprowadzić postępowanie dowodowe służące weryfikacji podejrzenia ziszczenia się przyczyny nieważności postępowania²³. Podstawa kasacyjna zyskuje charakter bezwzględny²⁴ w związku z obowiązkiem korygowania błędów z urzędu, a także na skutek obowiązywania niepodważalnego założenia o jej przyczynowości, która nie wymaga ustalenia w postępowaniu kasacyjnym.

3. Stwierdzenie przez Sąd Najwyższy przyczyny nieważności postępowania a stwierdzenie nieważności postępowania

Stwierdzenie nieważności postępowania wiąże się z wywołaniem ogólnego skutku nieważności w postaci uchylecia zaskarżonego orzeczenia oraz odpowiedniego skutku dalszego w zależności od tego, czy konieczne jest zakończenie postępowania w sposób niemerytoryczny, czy istnieje możliwość i potrzeba wydania nowego orzeczenia merytorycznego w miejsce uchylonego²⁵. Stwierdzenie przyczyny nieważności nie jest tożsame ze stwierdzeniem nieważności postępowania, która jest kwalifikacją procesową²⁶. Stwierdzenie nieważności jest bowiem wnioskiem

¹⁹ Szerzej zob. A. Miączyński, *Zagadnienie „istotności” przepisów postępowania w polskim procesie cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1964, t. V, s. 249 i n. Por. W. Siedlecki, *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971, s. 18 i n.

²⁰ Por. W. Bendetson, *O kasacji według kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 1933, nr 1-2, s. 43 i n.

²¹ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 333.

²² Por. T. Wiśniewski, *O swoistości...*, s. 379.

²³ Zob. wyrok SN z 10.05.2000 r., III CKN 416/98, OSNC 2000, Nr 12, poz. 220; postanowienie SN z 19.08.2009 r., III CSK 351/08, OSNC-ZD 2010, Nr 2, poz. 54.

²⁴ Por. postanowienie SN z 22.01.2021 r., I CZ 87/20, Legalis.

²⁵ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 275 i n.

²⁶ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 484 i n.

z oceny, przy czym podstawą kwalifikacji jest podstawa nieważności, skutkiem kwalifikacji jest uchylenie, czyli wyłączenie dopuszczalności orzekania w sposób bezwzględny w postaci odrzucenia pozwu albo względny w postaci przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Ziszczenie się przyczyn nieważności postępowania może się odnosić do przyczyn nieważności odrzuceniowej oraz zniesieniowej, których dostrzeżenie w postępowaniu kasacyjnych wiąże się z koniecznością uwzględnienia środka zaskarżenia. Potrzeba odpowiedniej ingerencji i dążenie do stanu, w którym orzekanie w sprawach cywilnych będzie wolne od przyczyn nieważności postępowania, nie budzą wątpliwości. Powstaje pytanie, mając na względzie ograniczenie kognicji Sądu Najwyższego granicami zaskarżenia oraz granicami podstaw, w jakim zakresie, przy wykorzystaniu których instrumentów procesowych, a także na jakiej podstawie prawnej Sąd Najwyższy może stwierdzać przyczyny nieważności odrzuceniowej albo przyczyny nieważności zniesieniowej, a także stwierdzać nieważność postępowania, w tym odnośnie do orzeczenia sądu I instancji.

W piśmiennictwie procesowym wyjaśnienie tego zagadnienia jest zazwyczaj cedowane na orzecznictwo²⁷. W judykaturze natomiast wskazuje się z jednej strony, że w postępowaniu kasacyjnym nieważność postępowania może być brana pod uwagę z urzędu tylko w zakresie dotyczącym postępowania przed sądem odwoławczym²⁸. Z drugiej jednak strony prezentowane bywa zapatrywanie, że Sąd Najwyższy jest w takim wypadku władny uchylić zarówno orzeczenie sądu I, jak i II instancji²⁹. Zagadnienie jest skomplikowane i wielowarstwowe³⁰, nie oddaje złożoności problemu twierdzenie, że „Sąd Najwyższy powinien uwzględniać nieważność postępowania zaszłą również przed sądem pierwszej instancji (tam powstała i trwająca), gdyby wystąpiły tam uchybienia powodujące [...] jednocześnie nieważność postępowania oraz konieczność odrzucenia pozwu”³¹.

Osobno należy rozważyć wystąpienie przyczyny nieważności odrzuceniowej (art. 379 pkt 1-3 k.p.c.), osobno należy potraktować wystąpienie przyczyny nieważności zniesieniowej (art. 379 pkt 4-6 k.p.c.). W tym drugim wypadku trzeba wyodrębnić aż trzy sytuacje, tj. powstanie przyczyny nieważności wyłącznie w po-

²⁷ Zob. K. Knoppek, *Glosa do postanowienia SN z 4 października 2002 r., III CZP 62/02*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 5, s. 112 i n.; T. Ereciński, *Co zmienić...*, s. 66.

²⁸ Zob. wyrok SN z 21.11.1997 r., I CKN 825/97, OSNC 1998, Nr 5, poz. 81 z glosą A. Zielińskiego, „Palestra” 1989, nr 9-10, s. 202 i n.; wyrok SN z 10.02.1998 r., II CKN 600/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, Nr 3, poz. 58 z glosą W. Broniewicza. Por. M. Łochowski, *Uchybienia w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji stanowiące przyczyny nieważności jako podstawy uwzględnienia kasacji*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 10, s. 103 i n.

²⁹ Zob. W. Broniewicz, *Uchylenie przez Sąd Najwyższy w trybie kasacji wyroku sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 4, s. 37 i n.; M. Michalska, *Rozstrzygnięcia...*, s. 182 i n.

³⁰ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 337 i n.

³¹ Zob. T. Ereciński, [w:] *System...*, s. 982.

stępowaniu apelacyjnym; powstanie przyczyny nieważności zarówno w postępowaniu apelacyjnym, jak i pierwszoinstancyjnym; powstanie przyczyny nieważności wyłącznie w postępowaniu pierwszoinstancyjnym³².

4. Stwierdzenie przyczyny nieważności odrzuceniowej

Najmniej złożona konstrukcja procesowa występuje w wypadku stwierdzenia przez Sąd Najwyższy przyczyny nieważności odrzuceniowej wiążącej się z powinnością zakończenia postępowania w sposób niemerytoryczny. Podstawą wydania orzeczenia kasatoryjnego jest norma z art. 398¹⁹ k.p.c., stanowiąca, że jeżeli pozew uległ odrzuceniu albo istniała przyczyna do umorzenia postępowania, Sąd Najwyższy uchyla wydane w sprawie wyroki oraz odrzuca pozew lub umarza postępowanie. Art. 398¹⁹ k.p.c. jest procesowym odpowiednikiem art. 386 § 3 k.p.c., przy czym w tym wypadku ingerencja Sądu Najwyższego dotyczy orzeczeń obydwu instancji. Nie ogranicza się on bowiem do rozstrzygnięcia o postępowaniu apelacyjnym, lecz odnosi się do bytu prawnego orzeczenia sądu pierwszej instancji.

Ustawa wprost przyznaje Sądowi Najwyższemu uprawnienie do unicestwienia orzeczeń wydanych przez sądy obydwu instancji oraz do odrzucenia pozwu. Przewidziano mechanizm, w którym „trzecia instancja ma unieważnić nie tylko wyrok drugiej instancji [...], lecz i wyrok pierwszej instancji, jeżeli brak zostaje dopiero w postępowaniu rewizyjnym odkryty”³³. Cedowanie powinności odrzucenia pozwu na sądy powszechne byłoby niepożądane w sytuacji, w której stwierdzono konieczność zakończenia postępowania w sposób formalny. Odmienna konstrukcja pozostawałaby w sprzeczności ze względami ekonomii procesowej. Sąd Najwyższy jest zobligowany orzekać na podstawie art. 398¹⁹ k.p.c. niezależnie od tego, w jaki sposób został sformułowany przez skarżącego wniosek kasacyjny³⁴.

Ingerencja Sądu Najwyższego w pełni rozwiązuje problem powstały w sytuacji, w której przyczyna nieważności odrzuceniowej występuje w toku całego postępowania³⁵. Zaistniałe w sprawie uchybienia polegały na tym, że sąd I instancji nie odrzucił pozwu, orzekając w warunkach nieważności potencjalnej, zaś sąd II instancji nie dość, że nie dostrzegł uchybienia i nie stwierdził nieważności postępowania (nieważność właściwa)³⁶, to również orzekał w warunkach nieważności potencjalnej. Stwierdzenie powyższych uchybień determinuje wydanie orzeczenia

³² Por. W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 139 i n.; T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 339 i n.

³³ Zob. M. Allerhand, *Nieważność wyroku z powodu nienależytego obsadzenia sądu*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1909, nr 52, s. 892.

³⁴ Por. M. Michalska, *Zakres rozpoznania sprawy przez Sąd Najwyższy w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 10, s. 75.

³⁵ Por. M. Łochowski, *Uchybienia...*, s. 103.

³⁶ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 459.

kasatoryjnego przez Sąd Najwyższy³⁷. Postępowanie pozostaje do tego momentu ważne³⁸, choć wadliwe. Uchylenie jako skutek ogólny oraz odrzucenie pozwu jako skutek dalszy stwierdzenia nieważności postępowania anihilują skutki postępowania, które nie powinno było być prowadzone.

5. Stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej wyłącznie w postępowaniu apelacyjnym

Znacznie bardziej złożone są procesowe następstwa stwierdzenia przyczyny nieważności zniesieniowej. Nie ulega wątpliwości, że nie można w tym wypadku orzekać na podstawie art. 398¹⁹ k.p.c., skoro postępowanie nie może zostać zakończone, lecz po usunięciu przyczyny nieważności potencjalnej postępowanie powinno być kontynuowane celem wydania rozstrzygnięcia co do istoty sprawy. Przesądzić należy, czy Sąd Najwyższy może badać przyczyny nieważności i stwierdzać nieważność postępowania wyłącznie w ramach kontroli orzeczenia sądu II instancji, czy też może dokonać stosownej oceny w odniesieniu do orzeczenia pierwszoinstancyjnego.

Najbardziej typową, a także najczęściej występującą w praktyce jest sytuacja, w której przyczyna nieważności zniesieniowej odnosi się wyłącznie do postępowania apelacyjnego, tj. powstaje dopiero w toku postępowania odwoławczego i zostaje dostrzeżona w postępowaniu kasacyjnym. Oznacza to, że postępowanie pierwszoinstancyjne zostało przeprowadzone w warunkach wolnych od wystąpienia przyczyny nieważności, natomiast orzeczenie sądu II instancji zostało wydane w warunkach wyłączających dopuszczalność wyrokowania. Sąd Najwyższy stwierdza wówczas ziszczenie przyczyny nieważności zniesieniowej, uznając, że sąd odwoławczy orzekał w warunkach nieważności potencjalnej, przy czym nie zachodzi potrzeba stwierdzenia nieważności postępowania przez sąd II instancji, skoro uchybienie ograniczało się do postępowania odwoławczego³⁹.

W powyższej sytuacji niezbędne jest podjęcie czynności procesowych zmierzających do „powrotu do takiej sytuacji, która istniała przed wydaniem orzeczenia przez sąd II instancji”⁴⁰. Najczęściej wskazuje się na celowość zastosowania normy z art. 398¹⁵ k.p.c., zgodnie z którym Sąd Najwyższy w razie uwzględnienia skargi kasacyjnej uchyla orzeczenie w całości lub w części i przekazuje sprawę do po-

³⁷ Przy zastrzeżeniu, że uchybienie stanowiące przyczynę nieważności nie odpadło do czasu orzekania przez Sąd Najwyższy.

³⁸ Odmienne zob. M. Michalska, *Zakres rozpoznania...*, s. 74 i n.

³⁹ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 340.

⁴⁰ Zob. T. Ereciński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 295.

nownego rozpoznania⁴¹. Takie rozwiązanie prezentowane jest zarówno w doktrynie⁴², jak i w judykaturze⁴³. Niekiedy stwierdza się nawet, że „z wykładni językowej art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. wynika, że Sąd Najwyższy uchylając zaskarżony wyrok [...] nie ma obowiązku znoszenia postępowania, [...] jest to unormowanie szczególne w stosunku do unormowania zawartego w art. 386 § 2 k.p.c.”⁴⁴. W innych wypowiedziach zaznacza się jednak, że w takim wypadku Sąd Najwyższy powinien w odpowiednim zakresie znieść postępowanie⁴⁵.

Stosowanie art. 398¹⁵ k.p.c. należy uznać za chybione. Przepis stanowi wyłącznie o skutku dalszym nieważności postępowania w postaci przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, nie uprawnia Sądu Najwyższego do zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością w następstwie uchylenia zaskarżonego orzeczenia. Nie można domniemywać uprawnienia sądu do zastosowania skutku niewskazanego w ustawie. Tymczasem stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej wiąże się z koniecznością zniesienia postępowania w tym zakresie, a wskazany przepis nie przewiduje takiej możliwości⁴⁶. Nie można zaakceptować sytuacji, w której stwierdzenie przyczyny nieważności postępowania w postępowaniu apelacyjnym wywoływałoby potrójny skutek w postaci uchylenia orzeczenia, zniesienia postępowania i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, a analogicznie – w wypadku postępowania kasacyjnego – wyłącznie podwójny skutek w postaci uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. W obydwu wypadkach stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej musi wywoływać identyczne skutki procesowe⁴⁷.

Osiągnięcie pożądanego rezultatu jest możliwe przez odesłanie do stosowania przepisów o apelacji. Podstawą rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego w razie stwierdzenia ziszczenia się przyczyny nieważności zniesieniowej w postępowaniu apelacyjnym powinien być art. 386 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c.⁴⁸, czego efektem jest uchylenie prawomocnego wyroku sądu II instancji, zniesienie postępowania dotkniętego nieważnością i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. Trafny jest

⁴¹ Sąd Najwyższy może uchylić także w całości lub w części orzeczenie sądu I instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania.

⁴² Zob. T. Erciński, [w:] *System...*, s. 1070 i n. Por. A. Piotrowska, *Komentarz do art. 398¹⁵*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 367-729*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, Legalis, nb 4.

⁴³ Zob. wyrok SN z 9.08.2012 r., V CSK 371/11, Lex nr 1226854.

⁴⁴ Uznaje się, że w postępowaniu kasacyjnym art. 386 k.p.c. może być odpowiednio stosowany w zw. z art. 398²¹ k.p.c. jedynie w wyjątkowych wypadkach. Zob. wyrok SN z 19.07.2000 r., II CKN 1124/98, Lex nr 1223579.

⁴⁵ Zob. T. Erciński, [w:] *System...*, s. 1070 i n.

⁴⁶ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 479 i n. Por. wyrok SN z 15.11.2016 r., II PK 215/15, Legalis.

⁴⁷ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 342.

⁴⁸ Por. postanowienie SN z 5.12.1996 r., I PKN 28/96, OSNaPiUS 1997, nr 13, poz. 236.

pogląd, że „w razie stwierdzenia nieważności postępowania Sąd Najwyższy powinien respektować art. 386 § 2 k.p.c., według którego w takim wypadku, uchylając zaskarżony wyrok, znosi się zarazem postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością”⁴⁹. Sąd Najwyższy – posługując się przepisami apelacyjnymi – stwierdza nieważność postępowania odwoławczego, kwalifikując dostrzeżoną z urzędu przyczynę nieważności pod skutek nieważności. Podjęte przez Sąd Najwyższy czynności procesowe kreują konieczność ponownego przeprowadzenia postępowania odwoławczego, w którym to sąd apelacyjny powinien odnieść się do zasadności apelacji oraz orzec w warunkach niewyłączających dopuszczalności wyrokowania.

6. Stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej w postępowaniu pierwszoinstancyjnym oraz w postępowaniu apelacyjnym

Odmienne należy zakwalifikować sytuację wystąpienia przyczyny nieważności zniesieniowej zarówno w postępowaniu pierwszo-, jak i drugoinstancyjnym. Przyczyna nieważności obejmuje zakresowo postępowanie przed sądami obydwu instancji, występują aż trzy uchybienia o charakterze procesowym, tj. polegające na niedostrzeżeniu przyczyny nieważności potencjalnej przez sąd I instancji i niepodjęciu w tym zakresie czynności naprawczych, niedostrzeżeniu przyczyny nieważności przez sąd II instancji i niestwierdzeniu nieważności postępowania, a także niepodjęciu czynności naprawczych przez sąd odwoławczy odnośnie do postępowania apelacyjnego. Innymi słowy chodzi w tym wypadku o nieważność podwójną, w której sąd I instancji orzekał w warunkach nieważności potencjalnej, jak i sąd apelacyjny nie tylko nie stwierdził nieważności postępowania, nie dokonując odpowiedniej procesowej kwalifikacji przyczyny nieważności do skutku nieważności (nieważność właściwa), lecz także orzekał w warunkach nieważności potencjalnej, w której to orzekanie było niedopuszczalne. Należy zwrócić uwagę, że skutki wadliwości odnoszą się do rozstrzygnięć sądów obu instancji, jednak zakresem zaskarżenia skargą kasacyjną jest objęty wyłącznie wyrok sądu II instancji.

Również w tym wypadku dominuje przekonanie o potrzebie orzekania na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c., skoro zdanie drugie tego przepisu wskazuje, że Sąd Najwyższy może uchylić także w całości lub w części orzeczenie sądu I instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania. Za dopuszczalnością ingerencji Sądu Najwyższego w orzeczenia sądów obydwu instancji przemawiają bez wątpienia względy ekonomii procesowej, skoro „w razie uchylenia przez Sąd Najwyższy wyroku sądu II instancji i przekazania sprawy temu sądowi do ponownego rozpo-

⁴⁹ Zob. T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367-505*³⁹, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 330.

znania nie pozostałoby nic innego, jak tylko uchylić wyrok sądu I instancji i przekazać sprawę temuż sądowi do ponownego rozpoznania⁵⁰. Wskazuje się ponadto, że postępowanie cywilne „jest pewną całością, a orzeczenie sądu apelacyjnego jest co najmniej w tej samej mierze oparte na postępowaniu przed sądem pierwszej, jak i drugiej instancji”⁵¹.

Orzekanie kasatoryjne z art. 398¹⁵ k.p.c. odnosi się do nierozpoznania istoty sprawy przez sądy powszechne lub konieczności ponownego przeprowadzenia postępowania dowodowego⁵², uchylenie orzeczeń sądów obu instancji jest dopuszczalne wyłącznie na żądanie skarżącego⁵³. Traktowanie art. 398¹⁵ zd. 2 k.p.c. jako autonomicznej podstawy dokonywania kwalifikacji wady nieważności zarówno w postępowaniu apelacyjnym, jak i w postępowaniu przed sądem I instancji⁵⁴ jest chybione, skoro regulacja ta – co wymaga podkreślenia – nie przewiduje wszystkich niezbędnych skutków wiążących się ze stwierdzeniem przyczyny nieważności zniesieniowej. Stosowanie na podstawie tej regulacji „brakującego” skutku procesowego w postaci zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością jest nieuprawnione i nie znajduje uzasadnienia⁵⁵.

W powyższej sytuacji niezbędne jest dwuetapowe, podwójne stwierdzenie nieważności postępowania przez sięgnięcie do mechanizmu z art. 386 § 2 k.p.c. Sąd Najwyższy, uwzględniając skargę kasacyjną, uchyła zaskarżone orzeczenie, znosi postępowanie apelacyjne w zakresie dotkniętym nieważnością postępowania i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania. W tym wypadku kwalifikuje przyczynę nieważności do skutku nieważności (art. 386 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c.), cedując na sąd apelacyjny powinność analogicznego stwierdzenia nieważności postępowania przed sądem I instancji. Sąd Najwyższy nie ma procesowej możliwości zakwalifikowania przyczyny nieważności do skutku nieważności odnośnie do postępowania pierwszoinstancyjnego, nie może zatem stwierdzić nieważności postępowania w tym zakresie. Stwierdza wystąpienie przyczyny nieważności zniesieniowej wyłącznie w warstwie motywacyjnej orzeczenia, co ma postać sugestii na drugim etapie motywacji. Pierwszy etap motywacji odnosi się do uchylenia orzeczenia sądu II instancji w związku ze stwierdzeniem nieważności postępowania apelacyjnego, drugi etap motywacji wyraża ocenę Sądu Najwyższego, że dostrzeżona przyczyna nieważności postępowania wystąpiła także w postępowaniu pierwszej instan-

⁵⁰ Zob. W. Broniewicz, *Uchylenie...*, s. 36 i n.

⁵¹ Zob. M. Łochowski, *Uchybienia...*, s. 99 i n.

⁵² Por. postanowienie SN z 5.12.1996 r., I PKN 32/96, Lex nr 1673382; wyrok SN z 6.05.1997 r., II UKN 95/97, OSNaPiUS 1998, nr 4, poz. 129.

⁵³ Zob. wyrok SN z 8.01.1998 r., II CKN 553/97, OSP 1997, Nr 7-8, poz. 138 z głosem W. Broniewicza, „Radca Prawny” 2000, nr 1, s. 142 i n.

⁵⁴ Zob. orzeczenie SN z 1.04.1965 r., III PR 1/65, OSNC 1966, Nr 2, poz. 20 z głosem M. Piekarskiego, „Nowe Prawo” 1966, nr 3, s. 408 i n.; postanowienie SN z 13.04.2018 r., I CSK 563/17, Legalis.

⁵⁵ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 346 i n.

cji. Chodzi zatem o tzw. ukryte stwierdzenie nieważności niebędące formalnym stwierdzeniem nieważności postępowania⁵⁶.

Sąd odwoławczy, któremu przekazano sprawę do ponownego rozpoznania, jest związany zarówno uchyleniem, jak i wyrażoną przez Sąd Najwyższy oceną ziszczenia się przyczyny nieważności w postępowaniu pierwszoinstancyjnym⁵⁷. Ponowne przeprowadzenie postępowania odwoławczego wiąże się z koniecznością stwierdzenia nieważności postępowania w sytuacji, w której Sąd Najwyższy „wytyczył właściwy kierunek” działalności sądu niższego szczebla⁵⁸. Sąd II instancji na podstawie art. 386 § 2 k.p.c. uchyla orzeczenie sądu I instancji, znosi postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania.

Reasumując, w sytuacji, w której ziszczenie się przyczyny nieważności zniesieniowej odnosi się zarówno do postępowania pierwszo-, jak i drugoinstancyjnego, stwierdzenie nieważności postępowania jest podzielone na dwa etapy procesowe. Rozwiązanie to jest wprawdzie niezgodne z zasadą ekonomii procesowej, lecz Sąd Najwyższy nie ma procesowej możliwości dokonania podwójnego uchylenia wraz z zastosowaniem obydwu skutków dalszych nieważności postępowania na podstawie art. 398¹⁵ zd. 2 k.p.c.⁵⁹

7. Stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej wyłącznie w postępowaniu pierwszoinstancyjnym

Przyczyna nieważności postępowania zniesieniowa nie musi rozciągać się na cały tok postępowania⁶⁰, a uchybienie nie musi być powielone w postępowaniu odwoławczym. Możliwe jest wystąpienie sytuacji, w której sąd I instancji orzekał w warunkach nieważności potencjalnej, nie dostrzegając przyczyny nieważności zniesieniowej, a w postępowaniu apelacyjnym sąd, mimo spoczywającego na nim obowiązku, nie stwierdził wprawdzie nieważności postępowania, w związku z czym nie uchylił orzeczenia sądu I instancji oraz nie zniósł postępowania i nie przekazał sprawy sądowi I instancji do ponownego rozpoznania, lecz przyczyna nieważności nie wystąpiła już – nie została powielona – w postępowaniu odwoławczym jako uchybienie powodujące orzekanie przez sąd odwoławczy w warunkach nieważności potencjalnej⁶¹. Niewzięcie pod rozwagę z urzędu przez sąd II instancji

⁵⁶ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 347.

⁵⁷ Na podstawie art. 398²⁰ k.p.c. J. Gudowski, *Niezawistość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, „Polski Proces Cywilny” 2016, nr 3, s. 345.

⁵⁸ Por. S. Hanausek, *Orzeczenie sądu rewizyjnego w procesie cywilnym*, Warszawa 1966, s. 295.

⁵⁹ Odmiennie zob. T. Ereciński, [w:] *System...*, s. 1070 i n.

⁶⁰ Por. M. Łochowski, *Uchybienia...*, s. 107 i n. Odmiennie zob. A. Zieliński, *Glosa do wyroku SN z 21.11.1997 r., I CKN 825/97*, „Palestra” 1989, nr 9-10, s. 204 i n.; M. Michalska, *Zakres rozpoznania...*, s. 76.

⁶¹ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 350 i n.

przyczyny nieważności postępowania i niestwierdzenie nieważności postępowania pierwszoinstancyjnego jest poważnym uchybieniem procesowym, lecz nie rzutuje na nieważność postępowania apelacyjnego, chociaż wymaga podjęcia odpowiednich czynności naprawczych, jeżeli w skardze kasacyjnej zostanie podniesiony zarzut, że sąd odwoławczy, wbrew ciążącemu na nim obowiązкови, nie stwierdził nieważności postępowania.

Sąd Najwyższy, rozpoznając skargę kasacyjną, może stwierdzić wystąpienie przyczyny nieważności postępowania wyłącznie odnośnie do postępowania pierwszoinstancyjnego. Nie jest to równoznaczne ze stwierdzeniem nieważności postępowania. Skarga kasacyjna podlega uwzględnieniu, niezbędne jest uchylenie orzeczenia sądu II instancji ze względu na stwierdzone istotne uchybienie procesowe, które miało istotny wpływ na wynik postępowania przed sądem apelacyjnym. Dostrzeżenie i stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej potencjalnej w postępowaniu przed sądem I instancji determinuje uwzględnienie skargi kasacyjnej i uchylenie orzeczenia sądu II instancji ze względu na niedostrzeżenie przyczyny nieważności i niestwierdzenie nieważności postępowania pierwszoinstancyjnego. Sąd Najwyższy nie ocenia jednak bezpośrednio postępowania pierwszoinstancyjnego i nie kontroluje orzeczenia tego sądu, nie kwalifikuje zatem przyczyny nieważności do skutku nieważności, a zatem, jak już zaznaczono, nie dochodzi do formalnego stwierdzenia nieważności postępowania. Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ zd. 1 k.p.c. uchyla zaskarżone orzeczenie oraz przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania. Stwierdza jednocześnie potrzebę uchylenia również orzeczenia sądu I instancji, lecz nie może tego dokonać, ponieważ jego kognicja jest ograniczona do wyroku sądu II instancji. Stwierdzenie przyczyny nieważności ma w tym wypadku wyłącznie charakter wskazania co do dalszego postępowania⁶².

Uchylenie orzeczenia sądu I instancji może zostać dokonane pośrednio, tj. wyłącznie przez sąd II instancji. Sąd odwoławczy jest związany uchyleniem wyroku oraz pośrednio wyrażoną oceną nieważności odnoszącą się do postępowania pierwszoinstancyjnego⁶³. Sąd ten jest zobligowany odnieść się do nieważności potencjalnej w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, która została dostrzeżona przez Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym. Ponowne rozpoznanie sprawy wymaga stwierdzenia nieważności postępowania, tj. uchylenia wyroku sądu I instancji, zniesienia postępowania dotkniętego nieważnością oraz przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sądowi I instancji. Sąd II instancji orzeka na podstawie art. 386 § 2 k.p.c. Również w tym wypadku stwierdzenie nieważności – z perspektywy sądu kasacyjnego – ma wyłącznie charakter „ukryty”, gdyż nie jest formalnym

⁶² Zob. T. Zembrzuski, *Nieważność...*, s. 353 i n.

⁶³ Por. M. Łochowski, *Wiążąca sądowa wykładnia prawa, ocena prawna, wskazania co do dalszego postępowania (uwagi na tle art. 386 § 6 i art. 393¹⁷ k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 10, s. 28 i n.

stwierdzeniem nieważności, lecz zaleceniem wyrażonym w warstwie motywacyjnej orzeczenia Sądu Najwyższego, na drugim etapie motywacji. Pierwszy poziom motywacyjny odnosi się do podstawy kasacyjnej (uchybień procesowego sądu II instancji polegającego na orzekaniu przez ten sąd w warunkach nieważności potencjalnej), natomiast drugi poziom motywacyjny stanowi wyraz stwierdzenia przez Sąd Najwyższy, że zachodzi przyczyna nieważności postępowania odnośnie do postępowania pierwszoinstancyjnego. Należy zwrócić uwagę, że odniesienie się do nieważności postępowania w motywacji drugiego stopnia nie narusza granic badania skargi kasacyjnej przez wyjście poza jej zakres⁶⁴.

8. Zakończenie

W doktrynie postuluje się wyodrębnienie nieważności postępowania jako podstawy kasacyjnej przez wyrażenie jej wprost w art. 398² § 1 k.p.c. Charakterystyczna jest wypowiedź Tadeusza Ercińskiego, że przepis powinien być dodany ze względu na uprawnienie Sądu Najwyższego do prowadzenia postępowania dowodowego w tym zakresie. Autor zauważa, że w takim wypadku przeprowadzone dowody nie są skierowane przeciwko ustaleniom faktycznym sądu II instancji, lecz zmierzają do wykazania istnienia bezwzględnej podstawy kasacyjnej⁶⁵. Realizacja tego postulatu nie wydaje się niezbędna, mając na względzie fakt, że wystąpienie przyczyny nieważności mieści się w pojęciu podstawy skargi kasacyjnej, a w praktyce przyczyny nieważności są traktowane w szczególny sposób. Odmierna konstrukcja na gruncie systemu rewizyjnego „zmuszała wprawdzie skarżącego do gruntownego przeanalizowania treści i motywów rozstrzygnięcia pod tym właśnie kątem widzenia”⁶⁶, lecz ewentualny powrót do mechanizmu z poprzedniej epoki nie wpływałby na procesowe funkcjonowanie nieważności⁶⁷.

Wbrew wątpliwościom i obawom zgłaszanym w doktrynie należy uznać, że nieważność jako podstawa skargi kasacyjnej jest na „właściwym miejscu”⁶⁸. Wystąpienie przyczyny nieważności mieści się w pojęciu podstawy wskazanej w art. 398³ k.p.c. Potrzeba dokonania zmian odnosi się nie tyle do stanu prawnego, ile do kontrowersyjnej i wadliwej praktyki orzeczniczej Sądu Najwyższego. Pożądane jest uporządkowanie i ujednoczenie stosowania przepisów procesowych w następstwie stwierdzenia przyczyn nieważności postępowania. Wprawdzie strony i uczestnicy postępowania rzadko kiedy wczytują się w podstawę prawną wydanego rozstrzygnięcia, lecz istotnym jest to, w jakich sytuacjach judykat sądu najwyższego szczebla

⁶⁴ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 354.

⁶⁵ Zob. T. Erciński, *Co zmienić...*, s. 66.

⁶⁶ Zob. W. Siedlecki, *Uchybień...*, s. 139.

⁶⁷ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 334.

⁶⁸ Por. T. Wiśniewski, *O swoistości...*, s. 380.

został wydany na podstawie art. 398¹⁵ zd. 1 k.p.c., 398¹⁹ k.p.c., a kiedy na podstawie art. 386 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c. Należy mieć na względzie, że w razie stwierdzenia nieważności postępowania Sąd Najwyższy ma obowiązek nie tylko uchylić zaskarżone orzeczenie i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania, ale także znieść postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością⁶⁹, posługując się odpowiednią regulacją.

Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym, biorąc pod uwagę przyczyny nieważności występujące w postępowaniu apelacyjnym, stwierdza nieważność tego postępowania, natomiast dostrzeżenie przyczyn nieważności występujących w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, lecz wówczas niedostrzeżonych, umożliwia jednoetapowe (przyczyny nieważności odrzuceniowej) albo dwuetapowe (przyczyny nieważności zniesieniowej) badanie przyczyn i stwierdzanie nieważności postępowania⁷⁰. Sąd ten jest wyposażony w mechanizm pośredniej kontroli⁷¹, a dokonywanie pośredniej kontroli przyczyn nieważności nie jest „niekonsekwencją Sądu Najwyższego [...] ani nie prowadzi do całkowitej zmiany istoty i charakteru nieważności postępowania”⁷², lecz wynika z granic zaskarżenia środka prawnego.

Literatura

- Allerhand M., *Nieważność wyroku z powodu nienależytego obsadzenia sądu*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1909, nr 52.
- Bendetson W., *O kasacji według kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 1933, nr 1-2.
- Broniewicz W., *Glosa do wyroku SN z 8.01.1998 r.*, II CKN 553/97, „Radca Prawny” 2000, nr 1.
- Broniewicz W., *Glosa do wyroku SN z 10.02.1998 r.*, II CKN 600/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, nr 3, poz. 58.
- Broniewicz W., *Uchylenie przez Sąd Najwyższy w trybie kasacji wyroku sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 4.
- Ereciński T., *Co zmienić w regulacji skargi kasacyjnej w sprawach cywilnych?*, [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Gregorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016.
- Ereciński T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Ereciński T., [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Środki zaskarżenia*, Warszawa 2013, t. III, cz. 2, s. 940 i n.
- Gapska E., *Wady orzeczeń sądowych*, Warszawa 2009.
- Góra-Błaszczkowska A., *Apelacja. Zażalenie. Wznowienie postępowania. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Gudowski J., *Kasacja w świetle projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawoporównawczych)*, „Przegląd Legislacyjny” 1999, nr 4.

⁶⁹ Zob. wyrok SN z 19.07.2000 r., II CKN 1124/98, Lex nr 1223579.

⁷⁰ Zob. T. Zembrzuski, *Nieważność...*, s. 354.

⁷¹ Por. A. Góra-Błaszczkowska, *Apelacja. Zażalenie. Wznowienie postępowania. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 78.

⁷² Zob. M. Łochowski, *Uchybienia...*, s. 104 i n.

- Gudowski J., *Niezawistość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, „Polski Proces Cywilny” 2016, nr 3.
- Gudowski J., *Pogląd na kasację*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Gudowski J., *Sąd Najwyższy. Pozycja ustrojowa, funkcje i zadania (spojrzenie sędziego cywilisty)*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 11-12.
- Halpern F., *Podstawy kasacji cywilnej (I)*, „Głos Prawa” 1932, nr 4-5.
- Hanausek S., *Orzeczenie sądu rewizyjnego w procesie cywilnym*, Warszawa 1966.
- Hanausek S., *System zaskarżania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1967, t. IX.
- Knoppek K., *Glosa do postanowienia SN z 4 października 2002 r., III CZP 62/02*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 5.
- Łochowski M., *Uchybienia w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji stanowiące przyczyny nieważności jako podstawy uwzględnienia kasacji*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 10.
- Łochowski M., *Wiążąca sądowa wykładnia prawa, ocena prawna, wskazania co do dalszego postępowania (uwagi na tle art. 386 § 6 i art. 393¹⁷ k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 10.
- Miączyński A., *Zagadnienie „istotności” przepisów postępowania w polskim procesie cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1964, t. V.
- Michalska M., *Rozstrzygnięcia sądu kasacyjnego w procesie cywilnym*, Kraków 2004.
- Michalska M., *Zakres rozpoznania sprawy przez Sąd Najwyższy w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 10.
- Piasecki K., *Podstawy kasacji według kodeksu postępowania cywilnego w świetle prawnoporównawczym*, [w:] *Symbolae Witoldo Broniewicz. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998.
- Piekarski M., *Glosa do orzeczenia SN z 1.04.1965 r., III PR 1/65*, OSNC 1966, nr 2, poz. 20.
- Piotrowska A., *Komentarz do art. 398¹⁵*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 367-729*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Sanetra W., *O roli Sądu Najwyższego w zapewnianiu zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądowego*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 9.
- Siedlecki W., *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965.
- Siedlecki W., *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959.
- Siedlecki W., *Prawo procesowe cywilne a prawo materialne*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1969, nr 3-4.
- Siedlecki W., *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971.
- Szumlik B., *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008.
- Waligórski M., *Podstawy kasacyjne procesu cywilnego w świetle różnicy pomiędzy faktem i prawem*, Lwów 1936.
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947.
- Wiśniewski T., *Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1996.
- Wiśniewski T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367-505³⁹*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Wiśniewski T., *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane). Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Zembrzuski T., *Komentarz do art. 398³*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2021, Legalis.
- Zembrzuski T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017.
- Zembrzuski T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011.
- Zieliński A., *Glosa do wyroku SN z 21.11.1997 r., I CKN 825/97*, „Palestra” 1989, nr 9-10.